

Філіпська Н. О.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри міжнародного і конституційного права
факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

Задніпровська О. Ю.,
курсант
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ ВИКОРИСТАННЮ ДІТЕЙ-СОЛДАТ У ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТАХ

COMBATING CHILD-SOLDIERS IN MILITARY CONFLICTS

У статті розглянуто питання використання неповнолітніх осіб як найманців та комбатантів у національних та міжнародних збройних конфліктах. Проаналізовано низку міжнародних договорів з метою визначення поняття дитини та дитини-солдата, спеціального статусу дитини, яка знаходиться у зоні проведення збройного конфлікту, та пріоритетності забезпечення її прав та захисту.

Ключові слова: діти-солдати, права дитини, комбатанти, неповнолітні, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, збройні конфлікти, вербування.

В данной статье рассмотрен вопрос использования несовершеннолетних лиц как в качестве наемников и комбатантов в национальных и международных вооруженных конфликтах. Проанализирован ряд международных договоров с целью определения понятия ребенка и ребенка-солдата, специального статуса ребенка, который находится в зоне проведения вооруженного конфликта, и приоритетности обеспечения его прав и защиты.

Ключевые слова: дети-солдаты, права ребенка, комбатанты, несовершеннолетние, Женевская конвенция об обращении с военнопленными, вооруженный конфликт, вербовка.

The article deals with the problem of the children use as mercenaries and combatants in the national and international armed conflicts. The number of international agreements are analyzed in order to identify the concept of a child and a child-soldier, the special status of a child staying in the armed conflict zone and priority of its rights and protection provision. The international organizations' monitoring results in relation to the facts of the juveniles and minors use in the zone of the anti-terror operation realization in Ukraine are studied.

Key words: Geneva Convention of treatment of prisoners of war, children's rights, juveniles, combatants, children-soldiers, armed (military) conflict, recruitment.

У міжнародному праві склався та з роками утвердився принцип поваги до основних прав та свобод людини. Але, на жаль, на практиці діти все ж таки залишаються найменш захищеними соціальними групами населення та основними суб'єктами системної дискримінації, що посилюється особливо в умовах збройних конфліктів. Проблема захисту дітей під час таких подій, особливо з огляду на ситуацію на сході нашої країни, є досить актуальною, тому сучасне міжнародне співтовариство визнає, що зазначена категорія осіб потребує особливого захисту та уваги.

Питання участі неповнолітніх осіб у військових діях та збройних конфліктах розглядали такі науковці, як М. Чеховська та І. Нечитайло. Окремі питання захисту дітей під час ведення бойових дій були предметом дослідження таких фахівців з міжнародного права та інших галузей права, як М. Гнатівський, І. Лукашук, А. Мацко, А. Амелін, С. Єгоров, Л. Савинський, В. Репецький, Л. Тимченко, Д. Платтнер, Ж. Стефан та інші. Однак, зважаючи на значну актуальність та суспільну небезпечність такого явища, зважаючи на масовість військових дій у сучасному світі, ця проблематика потребує подальшого більш детального вивчення та наукового аналізу.

Додаткові протоколи до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 р., прийняті у 1977 р., містять норми, які безпосередньо стосуються дітей та їх прав на територіях, де проводяться бойові дії. Так, низка норм зазначеного документа визначає спеціальні права саме дітей, зокрема – в ст. 70 закріплено, що під час розподілу поставок гуманітарної допомоги пріоритетною категорією є діти, ст. 77 проголошує, що вони користуються особливою повагою та забезпечуються захистом від будь-яких непристойних посягань, ст. 78 регламентує порядок евакуації дітей [1]. Це свідчить про наявність особливого ставлення до дітей, які вимушені перебувати на територіях проведення військових дій, з боку воюючих сторін.

Досліджуючи зазначений міжнародний договір, можна констатувати, що в тексті містяться такі терміни, як «діти», «підлітки», «діти до 12 років», «діти до 15 років», «неповнолітні». Однак чіткого визначення поняття «дитина», наприклад, у Женевській конвенції, ми не знаходимо. Лише у 1989 р. Конвенція ООН про права дитини дає визначення того, кого можна вважати дитиною. Ст. 1 згаданого документа визначає, що дитина – це будь-яка людська істота, яка не досягла 18-річного віку, якщо за законом, застосованим до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [2].

Не є новиною той факт, що дитина не має повної правосуб'єктності через особливості мислення та світосприйняття, обумовлені віком. Ці суб'єктивні фактори роблять дитину, особливо малолітню, не тільки фізично, а й морально уразливою, такою, що легко піддається впливу на її думки, психіку та свідомість. Природно, що на певному етапі свого розвитку дитина не завжди може дати об'єктивну оцінку своїм діям та діям інших осіб. Це зумовлює можливість впливу на неї та активне використання такої категорії осіб у збройних конфліктах. Так, наприклад, неповнолітніх залучали та продовжують залучати до участі у кровопролитних військових діях у Бурунді, Демократичній республіці Конго, С'єрра-Леоне, Сомалі, Афганістані, Республіці Ірак, Шрі-Ланці, Філіппінах, Судані, Уганді, Сирії на Сході України тощо.

Слід зазначити, що термін «діти-солдати» у міжнародному праві тлумачиться так: «особи допризовного віку, які є членами або приписані до збройних сил держави чи до будь-яких інших регулярних або нерегулярних озброєних формувань, груп і які беруть чи не беруть участь в збройному конфлікті» [3].

Для визначення багатогранності проблеми використання «дітей-солдат» слід звернути увагу на такі моменти: а) які причини використання дітей у збройних конфліктах; б) як на полі бою боротись з дитячими солдатами; в) як поводитись військовим із такою дитиною; г) чи мають діти зі зброєю нести відповідальність; ґ) яку відповідальність повинні нести особи, які залучають (вербують) дітей до ведення бойових дій; д) яким чином врегулювати це питання на міжнародному рівні; е) як відгородити дітей від страшних реалій війни тощо.

В альтернативній доповіді гуманітарної організації «Коаліція за заборону використання дітей-солдатів» (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers) 2011 р. зазначається, що близько 300 000 осіб, які не досягли 18-річного віку, нині беруть участь у збройних конфліктах або служать у військових та напіввійськових формуваннях, як мінімум, у 50 країнах світу, на всіх континентах, крім Антарктиди [4].

На жаль, є ціла низка причин використання дітей у збройних конфліктах. Одна з них полягає в тому, що воєнні дії відбуваються здебільшого у малорозвинених країнах, де населення живе за порогом бідності, внаслідок чого неповнолітні не мають повноцінного доступу до освіти, не отримують виховання та легко піддаються впливу, переконанню дорослих та вербуванню.

Неповнолітніх вербують та зараховують до складу різних бандформувань, воюють вони і на боці проурядових сил. Зазвичай їх облік не ведеться, тому надзвичайно важко підрахувати як загальне число малолітніх вояків, так і кількість загиблих дітей.

Міжнародна організація ЮНІСЕФ публікує дані щодо використання неповнолітніх у зоні проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях України. Тут діти є не лише жертвами, а й учасниками збройного конфлікту. Так, Служба Моніторингу ВВС для ВВС «News» говорить про

наявність відомостей щодо участі неповнолітніх осіб у бойових операціях, причому як з боку України, так і з боку терористичних угруповань. Очілиницею представництва цієї організації в Україні є Джованна Барберіс. Вона говорить, що озброєні угруповання не повинні за жодних обставин вербувати чи використовувати у бойових діях людей, що не досягли 18 років [5].

У червні 2016 р. Державний Департамент США (The United States Department of State) у своєму звіті опублікував дані, де зазначається, що українському уряду стало відомо про дитячий батальйон, зокрема «Батальйон імені Святого Георгія Побідоносця», де є навіть 12-річні діти. Причому набір дітей до батальйону бойовики здійснювали на підконтрольній Україні території і в місцях, де уряд неспроможний забезпечити національні та міжнародні норми заборони участі й використання дітей у збройних конфліктах [6; 7, с. 186]. Це свідчить про наявну для України проблему та необхідність пошуку шляхів для подолання цього вкрай негативного та небезпечного явища.

Слід зазначити, що положення щодо безпосередньої можливості участі дітей у воєнних діях з'являється вперше в тексті міжнародно-правового акта в 1970 р. під час складання тексту Додаткових протоколів до Женевських конвенцій. Згідно з п. 2 ст. 77 Додаткових протоколів до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, сторони, які перебувають у ньому, вживають усіх можливих заходів для того, щоб діти, які не досягли 15-річного віку, не брали участь у воєнних діях. До того ж сторони, що перебувають у конфлікті, повинні утримуватись від вербування їх у свої збройні формування та надавати перевагу особам старшого віку [1].

Відповідно до положень Додаткового протоколу від 1977 р. забороняється вербувати дітей, а також брати участь у воєнних діях особам, які не досягли 15-річного віку. Обмеження, що містяться в зазначеній статті, стосуються саме результату, а не засобу його досягнення. Зокрема, заборона на участь у збройних конфліктах є абсолютною та поширюється як на безпосередню, так і на опосередковану участь дітей у воєнних операціях [1].

Розв'язання проблеми участі дітей у збройних конфліктах є одним із основних пріоритетів правозахисної стратегії Європейського Союзу не лише тому, що діти, які потерпають зараз від негативних результатів військових конфліктів, визначатимуть наше майбутнє, а й тому, що вони мають такі невід'ємні та невідчужувані права, як: 1) право на життя, виживання і вільний розвиток; 2) право на ім'я та на набуття громадянства; 3) право знати своїх батьків та користуватися батьківською турботою; 4) право не розлучатися з батьками наперекір їх бажанням; 5) право на возз'єднання із сім'єю, яка знаходиться в іншій державі; 6) право залишати країну та повертатися у свою країну; 7) право на захист у випадку незаконного пере-

тину та повернення з-за кордону; 8) право вільно виражати свої думки з усіх питань; 9) право на волю думки, совісті, релігії; 10) право на свободу асоціацій та мирних зборів; 11) право на повну інформацію, яка сприяє благополуччю дитини; 12) право користуватися благами соціального забезпечення; 13) право користуватися послугами системи охорони здоров'я; 14) право на освіту; 15) право на захист від економічної експлуатації; 16) право на захист від незаконного зловживання наркотичними засобами та психотропними речовинами, від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень. Зазначений нами вище перелік прав закріплений у міжнародних та національних документах – Декларації прав дитини 1959 р., Конвенції про права дитини 1989 р., Конституції України 1996 р., Законі України «Про охорону дитинства» 2001 р. тощо [2; 8; 9].

У рамках реалізації положень Рамкового протоколу до Конвенції про права дитини щодо втягування дітей у збройні конфлікти, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН у травні 2000 р., та який набрав чинності 12 лютого 2002 р., у багатьох країнах світу проводяться публічні заходи для популяризації ідеї протидії участі дітей у військових конфліктах. Чимало таких міжнародних організацій, як Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), «Міжнародна амністія», “Terre des homes”, Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, активно виступають проти використання дітей як солдат. Мету та результати співпраці цих організацій можна охарактеризувати аббревіатурою DDR – Disarmament, Demobilization, Reintegration (роззброєння, демобілізація, реінтеграція). Метою цих заходів є життя спільних дій проти практики залучення неповнолітніх як комбатантів або військових найманців, а також підтримка дітей, позбавлених нормального дитинства через збройні конфлікти на Батьківщині [10].

Як ми зазначали вище, важливим аспектом для вирішення проблем використання неповнолітніх осіб як комбатантів або найманців є визначення їх відповідальності за ці дії. Це питання у міжнародному праві залишається відкритим та остаточно не вирішеним, незважаючи на те, що існує думка щодо застосування до таких дітей покарання, яке застосовується до повнолітніх комбатантів та/або військових найманців.

Передбаченою та логічною реакцією з боку дорослих солдат під час зустрічі з дитиною зі зброю в руках є вилучення зброї та супровід її до представника гуманітарної місії у цьому регіоні для подальшої морально-психологічної (або й фізичної) реа-

білітації та проведення виховних заходів. Йдеться про формування у дитини загальнолюдських цінностей, відродження морально-етичної спрямованості, понять добра, милосердя, ширості тощо. Але в реальному житті, на жаль, діти-солдати є досить непередбачуваними. Відомо багато випадків, коли військові гинули від рук озброєних дітей. Це відбувається через психологічний бар'єр, стійке стереотипне уявлення комбатантів про те, що дитина не може завдати шкоди в принципі і, як наслідок, її не сприймають як джерело небезпеки.

Такі випадки були досить розповсюджені під час Другої світової війни, коли гітлерівська Німеччина наприкінці війни розпочала активне вербування дітей у загони Гітлер-югенд, які повноцінно використовувались у веденні бойових дій. Це для солдат союзних сил був надзвичайно сильний несподіваний психологічний удар, оскільки їм доводилось воювати із юнаками і дітьми. Психологічний стан осіб, які змушені були вбивати дитину, навіть якщо вона їм загрожувала, відзначається певними наслідками – нестабільністю психіки та поведінки, затяжними депресіями та стійким посттравматичним стресовим синдромом.

Звичайно, насамперед, відповідальність, на нашу думку, мають нести особи, які завербували неповнолітніх до воєнізованих підрозділів. Це в будь-якому випадку повинно розцінюватись як військовий злочин.

Як ми вже зазначали, дитиною є особа, яка не досягла 18 років. У внутрішньодержавному праві багатьох країн кримінальна відповідальність за тяжкі і особливо тяжкі злочини настає з 14–16 років. Це означає, що особа вже з 14–16 років має достатній рівень розвитку та може усвідомлювати свої дії та дії інших осіб, особливо, коли йдеться про вбивство та інші тяжкі злочини. Але, на жаль, у міжнародному праві така відповідальність не закріплюється [4].

Отже, дитина-солдат – це явище, яке показує всю аморальність і жах війни як способу вирішення внутрішньодержавних та міжнародних конфліктів. Діти – майбутнє цивілізації та кожної окремої країни, і допускати їх до активної участі у бойових діях означає поставити під питання своє власне існування у перспективі. Ми вважаємо, що одним із пріоритетних завдань світового співтовариства є як безумовне дотримання прав дітей, так і їх захист від подібних явищ, адже будь-які збройні конфлікти завдають їм значних фізичних та психологічних страждань, і в майбутньому ця категорія осіб навряд чи зможе стати повноцінними та здоровими членами суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій: від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року // База даних «Законодавство України» / ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_199.
2. Конвенція про права дитини : від 20.11.1989, підстава 995_160 // База даних «Законодавство України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
3. Вісник ДКВС. Діти-солдати [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mercury.ethz.ch/bg_ChildSoldiers.
4. Child Soldiers Global Report. Coalition to Stop the Use of Child Soldiers. London, 2011 [Electronic resource]. – Available at : <https://www.child-soldiers.org/shop/global-report-2001>.

5. Шевченко Віталій. Діти-солдати по обидва боки конфлікту на Донбасі / В. Шевченко // Служба Моніторингу ВВС для BBC News, 26 листопада 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141126_children_soldiers_donbass_ko.
6. Trafficking in Persons Report (june, 2016) [Electronic resource]. – Available at : www.state.gov/j/tip.
7. Чеховська М., Нечитайло І. Участь дітей-солдатів у бойових діях у зоні проведення антитерористичної операції / М. Чеховська, І. Нечитайло. – Visegrad Journal on Human Rights. – № 3, 2016. – С. 185–189
8. Декларація прав дитини: від 20.11.1959 // База даних «Законодавство України»/ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
9. Конституція України: закон України від 28.06.1996 №580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
10. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: міжнародний договір від 01.01.2000 // База даних «Законодавство України» / ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_795.